

Sibirə və Yenidən Geriyə

SH-971 Nömrəli Siyasi Məhbus kimi Yaşanılmış Həyat İsmixan Rəhimov

Stalinin hakimiyyəti dövründə Sibirə sürgün edilmiş azərbaycanlıların çoxusu bir daha geri qayıtmamışdır. İsmixan Rəhimov buna istisnadır. Yeddi il amansız əmək düşərgəsində saxlandıqdan sonra Rəhimov azadlığa buraxılmış və tədricən bəraət almışdır. Bu gün İsmixan müəllim “yüksək səviyyəli ingilis dili müəllimlərindən biridir. Siyasi sürgün həyatını təsvir etmək üçün biz ondan məhbus düşərgəsində keçirdiyi həyatı və yenidən cəmiyyətə qayıtması haqda söhbət açmağı xahiş etdik.

Mən Stalinin hələ hakimiyyətdə olduğu dövrdə böyümüşəm. Məktəbdə bizə öyrədirdilər ki, o “bütün millətlərin atası”dır və o, bizi öz rəhbərliyi altında cənnətə aparıb çıxaracaqdır. Bizə kapitalizmin fəhlələr üçün cəhənnəm əzabı olduğunu öyrətmişdilər.

1940-cı ildə mən Bakıda Azərbaycan Dövlət Universitetin Filologiya fakültəsinin İngilis dili bölməsinə daxil oldum. Sonrakı il, İkinci Dünya Müharibəsi başladı. Bu dövrdə mən o vaxta qədər bizə keçilənlərin həqiqət olmadığını aşkar etdim.

Misal üçün, Azərbaycan dili məsələsini götürək. Rus dili üstünlüyü elə ələ almışdı ki, öz dilində heç bir rəsmi dövlət sənədi doldura bilməzdin. Hər bir rəsmi sorğu rus dilində aparılmalı idi.

Universitetdə bizlərdən bir neçəmiz toplaşaraq dilimizdən istifadə hüququnu təbliğ etmək məqsədilə bir qrup yaratmağa qərara gəldik. Biz yeddi nəfər idik—Gülhüseyn Hüseynoğlu, Musa Abdullayev, Azər Ələsgərov, Hacı Zeynalov və Neft Akademiyasından iki nəfər, Aydın Vahidov və Kamal Əliyev. Biz təşkilatımızı “İldırım” adlandırdıq. Bu adı qoymaqla biz ümid edirdik ki, fəaliyyətimiz güclü ildırım işığı kimi ölkəmizin bəzi problemlərinin üzə çıxardacaq. Bizim məqsədimiz Azərbaycan dilini dövlət dili kimi tanınmasına və Azərbaycanlıların neft və pambıq kimi təbii sərvətlərindən bəhrələnmə bilmək imkanına malik olmasına nail olmaq idi.

Lakin bu çox təhlükəli bir dövr idi. Hökumət əleyhinə nə isə desəydin, DTK növbəti gün bundan xəbər tutmuş olardı. Buna görə adamı beş il həbs cəzasına məhkum edirdilər. Bir neçə il mən casuslar tərəfindən izləndiyimdən duyuyq düşmüşdüm. Bilirdim ki, onlar məni hər an həbs edə bilirlər. Getdiyim hər bir yerdə onların mənə göz qoyduqlarını hiss edirdim. O dövrdə o qədər cəsus var idi ki. Əgər bir idarədə 10 adam işləyirdisə, əmin ola bilərdin ki, onlardan beşi DTK üçün casusluq edir. İzləndiyimdən o qədər bezmişdim ki, axırda onlar məni həbs etdikdə bu mənə sanki rahatlıq verdi. Axı daima casuslar tərəfindən izlənərək necə yaşamaq olar?

Həbs və Cəza

İlk dəfə məni 1948-ci ildə həbs etməyə çalışdılar. Həmin dövrdə mən Lenin adına Pedaqoji İnstitutda ingilis dilindən dərs deyirdim. İnstitutun rektoru mənim institut daxilində həbs edilməyimin əleyhinə çıxdı. O, bunun böyük söz-söhbətə səbəb olacağını bildirmişdi; belə ki, mən çox tanınmış idim və həm tələbələr, həm də müəllimlər tərəfindən çox sevilirdim.

Beləliklə onlar əvəzində məni gəlib gecə həbs etdilər. 1948-ci il sentyabrın 25-i, gecə saat 1 idi. Yatırdım.

Dörd saatın içində onlar otağımda axtarış apararaq hər şeyi alt-üst etdilər. Onlar bir neçə kitabdan və Azərbaycan şair və yazıçıları tərəfindən yazılmış jurnal məqalələrinə başqa heç bir şey tapa bilmədilər. Bir şey onların diqqətini xüsusilə cəlb etdi—Səməd Vurğunun kitabı. Maraqlı burasıdır ki, bu kitabda 1937-ci ildə həbs edilərək sürgünə göndərilən və 1944-cü ildə elə sürgündə vəfat edən Hüseyn Cavid tərəfindən mənə ünvanlanmış aftoqraf var idi (Aİ, 4.1, Yaz 1996-cı il nömrəsində “Atam Həbs Edilən Gün” məqaləsinə baxın).

Düzü, Cavidin bu avtoqrafı yazmağının maraqlı tarixçəsi var. Uşaqkən, mən şer yazmağı çox sevərdim. Bir dəfə müəllimim məni Yazıçılar Birliyinə apardı və mən orada şerlərimdən bəzilərini oxudum. Cavid həmin dövrdə Yazıçılar Birliyinin sədri idi və mənim yazılarımı bəyənmişdi. O, Səməd Vurğunun yenidən çıxmış kitablarından birini götürmüş və birinci səhifəyə “Şair İsmixana” yazaraq imzasını atmışdı. İllər keçdikdən sonra casuslar bu kitabı tapıb bundan mənim əleyhimə istifadə etmişdilər.

Mən o vaxt ailəmlə birgə yaşayırdım. O gecə məni tutub apardıqdan sonra həbs cəzası kəsilməyə qədər altı ay Bakıda saxlansam da, valideynlərimi yalnız 7 il sonra, əmək düşərgəsindən qayıtdıqdan sonra görə bildim.

Mən tezliklə siyasi məhbus damğası ilə cəmiyyətdən təcrid olunmanın dəhşətini hiss etdim. Arvadlar ərlərinə qarşı çıxmaları oldular. Qohumlar bütün əlaqələri kəsdilər. Hər bir kəs belə məhbuslara bağlamalar və hətta sadə bir məktub belə göndərməyə qorxurdu. Hər bir əlaqə riskli idi. Təkcə bir məktub yazdığına görə adam işini elə növbəti gün itirə bilərdi.

1949-cu il martın 21-də aparılan məhkəmə prosesində hakim bizim qrupu güya ki, qrupumuza rəhbərlik etmiş olduqlarını düşündükləri digər bir qrupla əlaqələndirməyə çalışdı. Ancaq başqa qrup yox idi. Mən orada pioner olduğumu və Stalinin şəninə şerlər yazdığımı bildirdim. Sonralar mən komsomolun üzvü oldum və yalnız universitetə daxil olduqdan sonra sistemin necə yanlış olduğunu dərk etdim. Mən hakimə onun özünün də yaranmasında kömək etdiyi bu sistemin əleyhinə olduğunu söylədim. “Bizim hökumətimiz və vəziyyətimiz sizin bizə öyrətdikləriniz kimi deyil,” dedim. Mənim belə açıq danışmağım məni Sibirə, 25 illik həbs cəzasına məhkum etdi.

Lakin hətta belə hadisələrin də öz qələbəsi və zəfərləridir. Məncə hər bir kəsin həyatında ən şərəfli hesab etdiyi bir an var. Mənim də həminin. Bizi, yeddi nəfərin hamısını Bakı məhkəməsindən həbsxanaya açıq yük maşınında apardılar. Yadımdadır, küçələr bizim tutulduğumuzu eşidib gələn adamlarla dolu idi. Biz həmin yük maşının kuzovunda əllərimiz bir-birinə bağlı şəkildə gedirdik. Ancaq mənim sağ əlim açıq idi. Adamlar bizdən nə etdiyimizi soruşdular. Elə bu vaxt mən ayağa qalxdım, əlimi qaldırdım və qışqırdım, “Yaşasın Azərbaycan, yaşasın millət! Biz tezliklə qayıdacağıq.” Həyatımın ötən hissəsinə nəzər saldıqda deyə bilərəm ki, həmin o sadə itaətsizlik hərəkəti həyatımın ən həyəcanlı və mənalı anı olub.

Mən həqiqətən də geri qayıdacağımıza inanırdım. Mən inanırdım ki, Stalin öləndən sonra Rusiyada yeni siyasət qurulacaq. Rusiyanın bütün tarixi boyu bu belə olmuşdu. Çar devrildikdən sonra yeni siyasət həyata keçirildi. Bundan əlavə, mən həbs edildikdə Stalin artıq 70 yaşında idi. Mən bilirdim ki, onun sonu yaxınlaşır. Buna görə də mən geri dönəcəyimizi bilirdim. Amma mən nə vaxta qayıdacağımdan və azad olunan günə kimi başıma nələr gələcəyindən xəbərsizdim.

Moskvada “siyasi məhbus” damğası vurulmuş 7 nəfərin hamısını ayrı-ayrı yerlərə apardılar. Mən qatarla Sibirə göndərildim və 14 günə ora çatdıq. Sən demə, Stalinin Sibirdə əmək qüvvəsinə hədsiz ehtiyacı var idi.

Düşərgədəki Həyat

Düşərgələrdə biz pencəklərimizin arxasına vurulan nömrələrlə ayırd edilirdik. Mənim nömrəm SH-971 idi. Onlar məni elə belə də çağırırdılar—“SH-971”.

Sibir dəhşətli dərəcədə soyuq idi. Mən qərbi Sibirə—Tayşet Bradska, siyasi məhbusların göndərildiyi yerlərdən birinə göndərildim. Düşərgə dəhşətli idi. Mən orada bir çox xaricilərə rast gəldim—alman, çin, yapon, fransız və başqaları. Ruslar Çini zəbt edəndə, yaponlar şimal tərəfdə—Haqdanda olduğundan elə oradan da düşərgələrə göndərilmişdilər.

Ruslar Avropada kiminsə fəaliyyətindən şübhələnirdilərsə, onlar sadəcə olaraq həmin adamı qaçıraraq əmək düşərgəsinə göndərirdilər. Onların arasında həkimlər, jurnalistlər, müəllimlər və bir çox digər peşə sahibləri var idi. Bu məhbuslar da nə vaxtsa bütün bu əzab-əziyyətdən yaxa qurtaracaqlarından əmin idilər.

Sibirdə mənə öz ana dilimdə—Azərbaycan dilində danışmaq yasaq edilmişdi. Ancaq mənim ingilis dilini bilməyimin mənə xüsusilə də iki dəfə hədsiz köməyi dəydi. Bir dəfə adam çox olan basırıq bir otağa düşmüşdüm və orada ayaq üstə dayanmağa belə demək olar ki, yer yox idi. Mən bəzi məhbusların alman dilində danışdıqlarını eşitdim. Mən alman dilində bir az bildiyimdən bir neçə söz deməyə başladım. Onlar bunu eşidib məndən haradan olduğumu soruşdular. “Bakıdan,” deyərək mən cavab verdim, “Mən ingilis dili müəllimi idim.” Onlar o dəqiqə Londonda yaşamış Hans adlı bir oğlanı çağırdılar. Onlar bir az çəkilərək mənə yer elədilər. Qeyri-insani şərait daxilində bu çox insani hərəkət idi və buna görə mən çox minnətdar idim.

Bir gün mən bir Alman həkimlə tanış oldum. Onun törətdiyi yeganə cinayət bu idi ki, o bir dəfə müayinə üçün Amerika səfirliyinə çağırılmışdı. O, uroloq idi. Ruslar onun casusluq etdiyindən şübhələnmişdilər. Onlar onu qaçırmış və məhbəsə atmışdılar. O, ingilis dilini çox gözəl bilirdi. O, mənim də ingilis dilini bildiyimi öyrənəndə məndən medik kimi ona asistentlik etməyimi xahiş etdi. Onun yeganə şərti bu idi ki, mən onunla ingilis dilində danışmalı idim.

Mən onunla bir xeyli müddət işlədim. Bu xüsusilə əvvəl gördüyüm işlə müqayisədə asan iş idi. Mən bundan əvvəl daş karxanasında işləyirdim. Bu elə çətin bir iş idi ki—sizə söyləməkdə çətinlik çəkirəm. Təkcə güzün ağırlığı 11 kilo idi. Bizə gündə 3 kub metr daş sındırmaq tapşırığı verilmişdi. Bu çox qeyri-mümkün iş idi. Stalin düşərgələrdən ucuz əmək qüvvəsi kimi istifadə edirdi. Bu ağır işin müqabilində bizə gündə yalnız 700 qram çörək verilirdi.

Təsəvvür edirsinizmi qış vaxtı səhər saat 6-dan axşam saat 6-ya kimi işləmək nə deməkdir? Yayda biz hətta bundan çox işləyirdik. Stalinin məhbəs sistemi heç də insanların ölümünü istəmirdi. Onlar məhbusların işləməsini istəyirdi. Siyasi məhbuslar Stalin üçün ucuz işçi qüvvəsini təşkil edirdi. Bu çox çətin iş idi və mən də həkimlə işləmək şansını əldə etdiyimə və belə çətin işdən yaxa qurtardığıma görə çox sevindirirdim.

Stalinin Öldüyü Gün

Mən heç vaxt Stalinin öldüyünü eşitdiyim günü—1953-cü il, mart ayının 5-ni unutmaram. Əvvəlcə onlar Stalinin qızdırması olduğunu və nəbzinin sürətlə vurduğunu söylədilər. Əslində biz bunu eşidəndə onun artıq ölmüş olduğunu hiss edirdik. Nəhayət, onlar onun ölümünü etiraf etdilər.

Düşərgədə olan “Böyük Xilaskar” ın və onun rejiminin qurbanı olmuş 2000 siyasi məhbusun çoxu mənim ətrafımda toplaşmışdı. Biz hamımız bir yerdə dayanmışdıq. Mən məhbüs yoldaşlarımla gözlərinin içinə baxdım və onların gözündə rahatlıq hissini duydum. Heç kim sevinc hissi bürüzə vermirdi, çünki hətta düşərgədə belə casuslar var idi. Emosiyalarını belə açıq şəkildə bürüzə verməklə öldürülə bilərdin. Lakin digər məhbusların gözlərində mən ruhlarımla dərinliklərdən gələn təbəssümün əksini görə bilirdim.

Məhbuslardan biri mənə yaxınlaşdı və məndən nə vaxt azad ediləcəyimiz barədə fikrimi soruşdu. Mən ona Amerikalıların gəlib bizi xilas edəcəklərini söylədim. Bu çox cəsarətli deyilmiş fikir idi və mən buna görə sorğu-sual olundum. Gözətçilər məndən niyə görə Amerikalıları gözlədiyimi soruşdular. Dedim bilmirəm. Hökm nə oldu? Sibirin başqa, daha uzaq və daha kəskin əyalətlərindən birinə qovulma. Bu dəfə mən gecə növbəsində köynək və şalvar tikməli oldum.

Yalnız bir neçə il sonra mən qəzetlərdə məhbuslar üçün nəzərdə tutulmuş ümumi amnistiya haqda oxudum. Ancaq mən bilirdim ki, mən hələ bu əfvə daxil edilməyəcəyəm. Bu fərman 2 ildən 5 ilə qədər daha yüngül cəza almış məhbuslara aid idi. Mənim cəzam isə 25 il idi.

Nəhayət ki, mənim azad olmam haqda xəbər gəlib çıxdı. 1956-cı ilin gecələrindən biri idi. Stalinin ölümündən 3 il keçirdi. Rus gözətçilərdən biri mənə yaxınlaşdı və uca səsle elan etdi: “Rəhimov, bu vaxtdan etibarən sən azadsan!” Mən cəzamin yalnız 7 ilini çəkmişdim.

O dəqiqə o biri məhbusların gözlərinə baxdım. Onların məni öldürməyə hazır olduğunu aydınca hiss edirdim. Mən adi məhbüs deyildim—mən siyasi məhbüs idim. Mən daha yüngül cəza almış digər məhbuslardan tez azadlığa buraxılırdım. Mən gərək cəzamin hamısını çəkəydim, amma onlar məni hətta hələ heç cəzamin üçdə birindən də az hissəsini çəkmiş olduğuma baxmayaraq azadlığa buraxırdılar.

Nə üçünsə, hakimiyyətdəkilər bizim üçümüz haqda fikrini dəyişmişdi. Onlar bizə bilet və 5 günlük yola çatacaq 45 qəpik verdilər. Sonra onlar bizi Moskvaya gedən qatara mindirdilər. Onların bizi düşərgədən 3 kilometr aralıda yerləşən dəmiryol stansiyasına qədər müşayiət etdikləri yadımdadır.

Biz dəmir yol vağzalına çatanda və tamamilə azad ediləndə hərəkət etmək iqtidarında olmayaraq elə oradaca dayanıb qalmışdıq. Heç kimin müşayiəti olmadan, gözətçisiz gəzmək elə qəribə hiss idi ki. Yeddi il, hər bir addımımızda əsgərlər bizim düz yanımızda gəzirdilər. Əgər məhbuslardan biri cığırından bir balaca da olsa kənara çıxardısa hədələnər və hətta güllələnərdi də. İndi isə birdən azad

olunduğumuz təqdirdə nə edəcəyimizi bilmirdik. Rus əsgərlərdən biri bizə yaxınlaşdı və bizə qışqırdı: “Niyə getmirsiz? Rədd olun burdan!”

Nəhayət Azadlıqda!

Azad olunmağıma inanmaq çox çətin idi. Mənə elə gəlirdi ki, bu DTK tərəfindən qurulmuş növbəti tələ idi. Buna baxmayaraq, biz əmrə tabe olduq və qatara mindik. Yolda biz Sverdlovskda dayandıq. Dostum Kamal Əliyev qərara gəldi ki, çölə çıxsın və içməyə bir şey alsın. Mən də fikirləşdim çıxıb ətrafa bir baxım. Lakin qərribə bir şey baş verdi. Qatardan düşən kimi mənə elə gəlirdi ki, avtomat səsi eşitdim. Panikaya düşdüm, fikirləşdim ki, qadağan olunmuş bir yerə ayaq basdım və buna görə də mənə atəş açırlar. Amma sonra aydın oldu ki, heç nə olmamışdı və sadəcə olaraq beynim mənimlə oyun oynayırdı. Mən tez qatara qayıtdım və hönkürməyə başladım. Düşərgədə keçirdiyim bütün o illərin psixoloji təzyiqi hələ də mənim üzərimdə idi.

Moskvaya çatanda qohumlarıma evə qayıtdığımı bildirmək üçün teleqram vurdum. Bütün o illər ərzində yeganə arzum evə qayıtmaq olub. Nəhayət həmin gün gəlib çatmışdı. Bakıda bütün qonşular həqiqətən də gəlib-gəlmədiyimi öyrənmək üçün evimizin qabağına toplaşmışdılar. Evimizə çatanda heç nə demədən evin kandarından öpdüm.

Beləliklə həyatımın yeni bir mərhələsi başlandı. Etiraf etməliyəm ki, bu mənim üçün çox qərribə və çətin bir dövr oldu. Siyasi məhbus olduğumdan mənə universitetdə işləməyə icazə vermədilər. Mənə aydın oldu ki, əvvəllər dostum olmuş şəxslər—həm kişilər, həm də qadınlar hamısı hələ bəraət sənədlərini almadığımdan mənimlə ünsiyyət qurmağa qorxurdular. Beləliklə, mən bütün ili işsiz qaldım.

Heç kəs düşərgədən geri qayıtmanın, bütün orda olanlara dözüb qayıda bilmənin mümkünlüyünə inana bilmirdi. Onların bildiyinə görə hələ heç kim Sibirdən geri dönməmişdi. Bu həqiqət idi: bu cəhənnəm əzabı idi. Soljenitsın düz deyirdi. Bu, gündə 24 saatlıq ağır cəzaya məhkum olunma kimi bir şey idi. Biz həmişə ac olurduq. Gün ərzində bizə yalnız 700 qram çörək verilirdi—200 qram səhər, 300 qram günorta, axşamlar isə 200 qram və bir qədər bulyon. Acından bir tikə çörək üçün adam öldürən insanlar görmüşdüm.

Buna baxmayaraq, məhbəsdə olduğum bütün vaxt ərzində hiss edirdim ki, mən haqlı idim və bununla fəxr edirdim. Hətta elə çətin şərait altında belə mən öz ləyaqətimi itirmədim. Ruslarla, ukraynalılarla və bir çox digər millətlərdən olan məhbuslarla birgə hamımız nədənsə fəxr edirdik. Mən həqiqət və ədalətli hesab etdiyim şeylər uğrunda vuruşduğuma görə fəxr edirdim və indi də fəxr edirəm.

Lakin azadlığa çıxandan sonra həmvətənlərimin mənimlə hətta əlaqə saxlamağa belə qorxduqlarını görmək mənə kəskin zərbə vurdu. Bunu görəndə fikirləşdim ki, kaş heç Sibirdən qayıtmayıdım. Özümü elə təcrid olunmuş və yalnız hiss edirdim ki, Sibirdə heç olmasa bilirdik ki, vətənimiz və həqiqətə naminə vuruşuruq.

Bəraət

Yalnız bir il sonra mən Moskva Ali Məhkəməsindən “bəraət” məktubu aldım. Həmin məktub məni təmizə çıxardı—mənə qarşı edilən bütün ittihamlar ləğv edildi və mən azad oldum. Hökumət mənə

iki aylıq maaş verdi və məni mənzillə təmin etdi. Lakin bu mənzili əldə etmək üçün daha üç il gözləməli oldum.

Sonra mən iş tapdım, doktorluq işimi müdafiə etmək üçün universitetə qayıtdım və “Corc Qordon Bayronun Şərq Şerlərində Şərq Sözləri” adlı dissertasiyamın üzərində işləməyə başladım. Mən Bayronu sevirəm. Mən onun bütün əsərlərini oxumuşam.

İndi artıq mən “xalq düşməni” deyiləm. İnsanlar mənə qəhrəman kimi yanaşırlar. Bu mənə dünyanı bəxş edir. Görürsünüz, o vaxtlar hamı Sovet sisteminin əleyhinə idi, amma onlar bu sistemin əleyhinə çıxmağa və danışmağa qorxurdular. Onlar nə isə etməyə qorxurdular, amma bizim universitet tələbələrindən ibarət kiçik qrupumuzun heç olmasa nə isə etməyə hünərləri çatdı.

Mən Bakıda doğulmuşam və sürgün dövrü istisna olmaqla ömrüm boyu burada yaşamışam. Mən heç vaxt xaricdə olmamışam. Həbs edildikdən sonra mənə ölkədən çıxmaq qadağan olunmuşdu. Belə ki, ingilis dilindən dərs deməyimə baxmayaraq, heç vaxt ingilis dilli hər hansı bir ölkədə olmaq şansım olmayıb.

Mən Sibirdə olarkən sadəcə olaraq hər hansı bir xarici bir səfirliyin qarşısından iki dəfə keçdikləri üçün həbs edilən insanlara rast gəldim. Digərləri hökumət rəhbəri haqda lətifə danışdıqları üçün həbs edilmişdilər. İndi istədiyini lətifəni danışa bilərsən. İndi prezidentin əleyhinə məqalələr yazsa bilərlər. Heç kim buna fikir vermir. Ancaq Stalinin dövründə hökumətin əleyhinə heç nə deyə bilməzdin, çünki səndən çox adam şikayət edərdi.

Həbs olunana qədər polis mənim barəmdə bir qalaq sənəd toplamışdı. Onlar belə deyirdilər, “Sən filan küçədə filankəslə danışmısan.” Səhifələrlə dolu ittihamlar var idi. Dərs dediyim tələbələrdən belə çoxlu izahat toplanmışdı.

Bu günün ağırlığı

Bu gün biz hələ də o dəhşətli günlərin ağırlığını daşıyıyıq. İnsanlarımızın psixologiyası açıq, şəffaf deyil. Bizə başqaları ilə səmimi olmamaq öyrədilmişdir. Uzun müddət ərzində biz həqiqi hisslərimizi və emosiyalarımızı boğmağa çalışmışıq və elə bu gün də Stalin dövründən qalmış irsin ağırlığını daşıyıyıq.

Qrupumuzun 7 nəfərinin hamısı düşərgələrdən geri qayıtdı. Üçümüz bu günə qədər yaşayırıq—mühəndis Aydın Vahidov, Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi, yazıçı və şair Gülhüseyn Hüseynoğlu, və mən.

Həyatım çətin keçib. İndi 45 il sonra belə bu barədə fikirləşəndə hər dəfə hiddətlənirəm. Mən Soljenitsinin “Qulaq Arxipelağı”nın BBC radiosunda oxunduğundan xəbər tutanda buna qulaq asmaq istəmədim. Mən o çətin günləri xatırlamaq istəmirəm. Mən sadəcə yaşamaq istəyirəm. Hətta indi belə xatırlamaq istəmirəm. Həyat çox qısaadır. Bundansa fikrimi həyatımdakı yaxşı şeylər üzərində cəmləşdirim.

Tələbələrim məndən çox vaxt xoşbəxt olub-olmadığımı soruşurlar. Mən onlara, “əlbəttə” deyirəm. Xoşbəxtəm, ona görə ki, millətimi sevirəm. Dilimi sevirəm. Həyat yoldaşımı və uşaqlarımı—ailəmi sevirəm. Həyat yoldaşım mənim ən əziz dostumdur. İngilis dili müəllim peşəmi də həqiqətən

sevirəm. Millətim məni qiymətləndirir. Həyatda bundan yaxşı nə ola bilər ki? Yenidən həyatımı yaşamaq şansım olsaydı, mən hər şeyi yenidən yaşayardım. Həyatım çox mənalı keçib.

Bu məqalə üçün material 1997-ci ilin oktyabr ayında və 1999-cu ilin iyun ayında Betti Bleyer tərəfindən İsmixanın Bakıdakı evində həyat yoldaşı Zərifə Rəhimova ilə müsahibə vasitəsilə toplanıb. Jalə Qəribovanın da bu məqalədə əməyi var.

Veb direktor: Betti Bleyer

Tərcümə etdi: Ülviyyə Məmmədova

Yoxladı: Aytən Əliyeva

Veb üçün hazırladı: Aydan Nəcəfova

AZERİ.org-a qoyuldu: Fevral 2005